

УДК 349.22

ДО ПИТАННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ ЯК ОБ'ЄКТА ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Вапнярчук Н.М., к. ю. н., с. н. с.,
провідний науковий співробітник

Управління планування і координації правових досліджень в Україні
Національної академії правових наук України

У статті розглянуто комерційну таємницю як об'єкт трудових відносин та виокремлено властивості, які притаманні досліджуваному правовому явищу. Зроблено висновок, що збереження комерційної таємниці, дотримання правового режиму її охорони всіма працівниками підприємства є важливим для забезпечення економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: комерційна таємниця, об'єкт трудових відносин, працівник, роботодавець, конфіденційна інформація.

В статье рассмотрена коммерческая тайна как объект трудовых правоотношений, а также названы свойства, присущие исследуемому правовому явлению. Сделан вывод, что сохранение коммерческой тайны, соблюдение правового режима ее охраны всеми работниками предприятия является важным для обеспечения экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: коммерческая тайна, объект трудовых отношений, работник, работодатель, конфиденциальная информация.

Вапнярчук Н.М. TO THE QUESTION OF COMMERCIAL SECRET AS AN OBJECT LABOR RELATIONS

The article deals with commercial secret as an object of labor relations and is distinguished by the inherent legal property phenomenon. It is concluded that the preservation of commercial secrets, observance of the legal regime of its protection by all employees of the enterprise is important for ensuring the economic safety of the enterprise.

Key words: commercial secret, object of labor relations, employee, employer, confidential information.

Постановка проблеми. Ефективне функціонування вітчизняної економіки неможливе без повного використання всіх елементів ринку, в тому числі інституту комерційної таємниці. На жаль, у силу історичного минулого довгий час даний інститут ігнорувався, жодних ґрунтовних досліджень не проводилося. Тому не дивно, що він почав активно вивчатися та набув практичного значення лише після отримання незалежності України. Отримавши визнання в Законах «Про підприємство», «Про інформацію», даний інститут активно розвивається в цивільному та господарському праві, відповідні норми включено до Цивільного та Господарського кодексів. Водночас у контексті трудового права нічого подібного не спостерігається – діюче законодавство про працю не містить жодних норм щодо режиму використання комерційної таємниці чи відповідальності за її незаконне поширення. На сьогодні в законодавстві бракує низки принципових положень, які б нормативно закріпили порядок використання комерційної таємниці у трудових відносинах, до яких можна віднести обов'язок працівника зберігати в таємниці конфіденційну інформацію, заходи роботодавця по недопущенню її розголошення, типову форму договору про конфіденційність, алгоритм дій роботодавця в разі виявлення факту незаконного поширення комерційної таємниці, і, що найголовніше, можливість відшкодування збитків, заподіяних такою протиправною поведінкою працівника.

На наше переконання, розгляд інституту комерційної таємниці саме через призму взаємовідносин роботодавця і найманого

працівника надасть змогу глибше, ґрунтовніше зрозуміти сутність комерційної таємниці та її місце в економічній безпеці підприємства, принципову відмінність від інших видів інформації з обмеженим доступом. Отже, потребують першочергового вивчення як вищезазначені питання, так і підготовка змін у законодавство, щоб наблизити правовий механізм регулювання інституту комерційної таємниці до кращих європейських аналогів.

Метою статті є дослідження правової категорії «комерційна таємниця як об'єкт трудових відносин» та виокремлення її характерних ознак.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи нині чинний Кодекс законів про працю України [1], ми не зустрічаємо навіть згадки про таке явище, як комерційна таємниця, не кажучи вже про її законодавче визначення, що призводить до складнощів у створенні ефективної системи захисту комерційної таємниці на підприємстві, попередженню витоку та відшкодування завданої шкоди. Хоча сьогодні цей недолік частково усуває проект Трудового кодексу України [2], зокрема, ч. 3 ст. 32 до додаткових умов трудового договору відносить «застереження щодо нерозголошення комерційної таємниці та іншої захищеної законом інформації». Подальшого розвитку дана норма набула в ст. 42 Проекту «Умови трудового договору щодо нерозголошення державної, комерційної таємниці та іншої захищеної законом інформації», в якій зазначено, що «в разі прийняття чи переведення на роботу, що передбачає допуск до державної таємниці, працівник бере письмове зобов'язання щодо збереження державної

таємниці. Розголошення державної таємниці тягне за собою встановлену законом відповідальність. Якщо працівник у зв'язку з виконанням трудових обов'язків має доступ до інформації, що відповідно до закону визнана комерційною таємницею або іншою захищеною законом інформацією, на вимогу роботодавця під час укладення трудового договору до нього включається умова про нерозголошення цієї таємниці або інформації в період трудових відносин і протягом визначеного сторонами строку після їх припинення, а також попередження про відповідальність за її порушення, встановлену законом. Ця умова може бути включена до трудового договору пізніше, в разі необхідності допуску працівника до такої інформації. При цьому відмова працівника включити відповідні умови до трудового договору за наявності в роботодавця права вимагати їх включення є підставою для відмови у прийнятті на роботу, а якщо трудові відносини вже виникли – для їх припинення. У разі порушення працівником зобов'язань щодо нерозголошення комерційної таємниці або іншої захищеної законом інформації він несе відповідальність згідно із законом».

Нині ж діючий на сьогоднішній день Кодекс законів про працю не містить ні чіткого переліку основних (додаткових) умов трудового договору, ні віднесення нерозголошення комерційної таємниці до одної з них. Хоча інформація про наявність використання комерційної таємниці в ході виконання посадових обов'язків має обов'язково бути закріплена під час укладення трудового договору. Адже внаслідок розвитку підприємництва в Україні та поширення конкуренції між суб'єктами підприємницької діяльності така додаткова умова трудового договору (про нерозголошення комерційної таємниці) набуває широкої популярності й актуальності. При цьому включення зазначеної умови трудового договору має відбуватися з огляду на ст. 36 ГК України [3], яка визначає в частині першій поняття комерційної таємниці: «відомості, пов'язані з виробництвом, технологією, управлінням, фінансовою та іншою діяльністю суб'єкта господарювання, що не є державною таємницею, розголошення яких може завдати шкоди інтересам суб'єкта господарювання, можуть бути визнані його комерційною таємницею». Зокрема, передбачається склад та обсяг відомостей, які становлять таку таємницю, і порядок їх захисту визначається суб'єктом господарювання. Тобто вирішення цих питань – сфера локального та договірного правового регулювання. І лише відповідальність за розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю підприємства, і порядок їх охорони встановлюються законодавчими актами України [4, с. 174]. Тому без урахування положень зазначеної норми Господарського кодексу неможливо оцінити доцільність і правомірність такої умови, а отже, включення умов трудового договору, що забезпечують правила добросовісної конкуренції, завжди повинно спиратися на визначення комерційної таємниці. Зміна трудового договору шляхом включення нової умови про нерозголошення комер-

ційної таємниці має бути зваженою, мотивованою і доцільною.

Розглядаючи комерційну таємницю як об'єкт трудових відносин, варто звернути увагу на декілька важливих моментів, а саме:

а) обов'язок нерозголошення комерційної таємниці повинен бути належним чином визначений в корпоративних чи нормативних актах;

б) інформація про наявність використання комерційної таємниці в ході виконання посадових обов'язків має обов'язково бути закріплена під час укладення трудового договору;

в) у роботодавця повинна бути реальна можливість дострокового припинення трудових відносин у разі порушення працівником вимог нерозголошення;

г) наявність механізму відшкодування працівником збитків, нанесених неправомірним розголошенням комерційної таємниці.

Досліджуючи комерційну таємницю як об'єкт трудових відносин, насамперед, проаналізуємо визначення слова «таємниця». Так, в українській мові під нею розуміють усе «невідоме, приховане від когось» [5, с. 195]. Тобто таємниця розуміється у 2-х аспектах: а) як щось абсолютно невідоме всім та б) відносно невідоме для широкого кола осіб. Вважаємо останнє визначення більш близьким до правової природи комерційної таємниці.

У науковій літературі неодноразово робилися спроби надати визначення досліджуваному явищу, однак однозначного погляду на сьогодні не існує. Приміром, у радянські часи даний інститут оцінювався досить критично, панувала думка, що він притаманний лише капіталістичним країнам та є ознакою нехтування правами працівників. Показовим у даному контексті є визначення, яке надано в економічному словнику: «це засекречування виробничих, торговельних і фінансових операцій на капіталістичних підприємствах, що охороняється законом». При цьому вказано, що капіталісти використовують конфіденційну інформацію, щоб приховати від конкурентів і працівників власних підприємств, а також широкої громадськості характер виробничої політики, спрямованої на одержання надприбутку і зростання експлуатації трудящих. Наприкінці наголошено, що на соціалістичних підприємствах даного явища не існує [6, с. 238].

Після розпаду Радянського Союзу та соціалістичної системи господарювання словники та енциклопедії стали надавати інше формулювання, досить часто зупиняючись на якомусь окремому аспекті комерційної таємниці, а не характеризуючи явище в цілому. Не рідко вказується, що вона є об'єктом цивільних прав (прав інтелектуальної власності), передбачених Цивільним кодексом, з особливим режимом захисту [7, с. 288, 289].

Проаналізувавши вітчизняний та зарубіжний правовий досвід, науковець Х.Є. Кузнєцова визначає комерційну таємницю як інформацію конфіденційного характеру, що прямо та безпосередньо пов'язана з підприємницькою діяльністю суб'єктів права на цю діяльність, як промислового (індустріального), так і торгівельного характеру, або з діяльністю

з надання послуг, що має реальну або потенційну економічну цінність та надає перевагу в конкурентній боротьбі через її невизначеність, за розголошення якої настає юридична відповідальність, та існує особливий режим її охорони [8, с. 204].

Досліджуючи даний інститут, також доцільно проаналізувати властиві йому ознаки, оскільки без цього неможливо з'ясувати його правову природу. На сьогодні в науковій думці бракує єдиної концепції щодо ознак поняття «комерційна таємниця». Так, О.Д. Святоцький виділяє такі характерні особливості комерційної таємниці: а) відповідні дані не відносяться до державної таємниці, не підпадають під охорону авторського права; б) неправомірне використання комерційної таємниці може завдати негативних наслідків господарській та економічній діяльності підприємства; в) комерційна таємниця не може відноситися до суспільно-шкідливої діяльності підприємства, що може завдати шкоди іншим особам чи соціуму в цілому [9, с. 40, 41]. Власний підхід до класифікації ознак комерційної таємниці запропонував Ю.В. Носік, до яких відносить: а) інформаційність комерційної таємниці; б) конфіденційність; в) комерційна цінність; г) захищеність інформації, яка становить комерційну таємницю [10, с. 175].

Проаналізувавши різні точки зору щодо досліджуваного правового явища, до характерних ознак комерційної таємниці слід віднести наступні. По-перше, комерційна таємниця – це економічна цінність для суб'єкта господарювання через її невідомість іншим учасникам ринку. Як наголошує С.Е. Жилінський, інформація повинна бути не тільки новою, оригінальною, а й мати зараз чи набути в майбутньому реальну споживчу цінність, тобто стати нематеріальним активом, товаром; ураховуючи інтерес з боку інших осіб, може бути предметом господарських правочинів чи іншого обігу в економіці [11, с. 184]. За логікою, відомості, які не становлять жодного комерційного інтересу для третіх осіб, не є цікавими на ринку у випадку їх реалізації та не можуть бути визначені як комерційна таємниця і розраховувати на певний режим захисту. Водночас не всі науковці визнають необхідність цієї ознаки. Так, Е. Гаврилов заперечує правову охорону таємниці як конфіденційної на підставі цієї ознаки та вважає, що дійсна цінність інформації може бути з'ясована тільки в ході її використання, проте в жодному разі не до цього [12, с. 29, 30]. На думку ж Д. Юсупової, віднесення інформації до цінної є суб'єктивним правом її володільця, а в ході її використання може бути підтверджено чи спростовано цей статус. У випадку підтвердження інформація може дістати ще вищий рівень захисту, у випадку спростування – нижчий або отримати розсечення [13, с. 340].

По-друге, обмежений доступ до комерційної таємниці. Інформацію слід вважати секретною до тих пір, поки вона не стала загальновідомою чи доступною третім особам із відкритих джерел. Якщо шляхом аналітики та аналізу відкритої інформації, зразків товарів, порівняння різних об'єктів можна отрима-

ти інформацію, яку хтось вважатиме власною конфіденційною – правові підстави для відповідного режиму захисту відсутні.

По-третє, встановлення власником механізму захисту комерційної таємниці, який може полягати в різнопланових діях організаційного, технічного або юридичного характеру, спрямованих на врегулювання та контролю за доступом третіх осіб. При цьому під третіми особами часто маються на увазі не представники сторонніх організацій, а саме власний персонал, який у силу специфіки службових обов'язків має повний, частковий чи нульовий доступ до подібної інформації. Як зазначає Г. Малишева, за бездіяльності підприємства щодо встановлення заходів правової охорони, у разі витоку чи іншого розголошення інформації підприємство позбавлено можливості захисту своїх прав та законних інтересів з використанням правоохоронних засобів, тобто права на судовий захист [14, с. 21]. Отже, відсутність чіткого врегулювання питання доступу до комерційної таємниці та режиму користування нею найманими працівниками позбавляє роботодавця можливості застосування дисциплінарних санкцій, зокрема оголошення догани та звільнення з посади за її розголошення.

Отже, інформація, яку можна віднести до комерційної таємниці, повинна містити наступні ознаки: не бути державною таємницею (секретними даними); стосуватися торгово-виробничої діяльності підприємства; не завдати шкоди інтересам суспільства; мати комерційну цінність та створювати переваги в конкурентній боротьбі, мати встановлені власником інформації обмеження в доступі. Наявність указаних ознак може слугувати підставою для визначення інформації як комерційної таємниці та набуття відповідного правового захисту. Водночас відсутність хоча б однієї з них ставить під сумнів існування спеціального режиму охорони, який діє виключно за наявності сукупності всіх ознак.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, під комерційною таємницею як об'єкта трудових відносин слід розуміти відомості економічного, виробничого, технічного й організаційного характеру, що стали відомі працівникові в силу специфіки виконання посадових обов'язків та повинні зберігатися ним у таємниці, а їх розголошення повинне спричинити для нього негативні наслідки відповідно до закону та норм укладеного договору.

До основних властивостей комерційної таємниці як об'єкта трудових відносин слід віднести наступні: закріплення обов'язку не розголошувати комерційну таємницю; підприємство може вважати комерційною таємницею практично будь-яку інформацію про свою діяльність та свій персонал і самостійно організувати її захист; інформація про наявність використання комерційної таємниці в ході виконання посадових обов'язків має обов'язково бути закріплена під час укладення трудового договору; наявність у роботодавця реальної можливості дострокового припинення трудових відносин у разі порушення працівником вимог нерозголошення; наявність механізму відшкодування працівни-

ком збитків, нанесених неправомірним розголошенням комерційної таємниці; можливість притягнення до різних видів юридичної відповідальності за скоєння працівниками під час виконання трудових функцій діянь, що посягають на правовий режим обігу комерційної таємниці [13, с. 341, 342].

Отже, збереження комерційної таємниці, дотримання правового режиму її охорони всіма працівниками підприємства є важливим для забезпечення економічної безпеки підприємства. Недотримання ж цих правил навіть частиною персоналу може суттєво погіршити результати господарської діяльності, звести нанівець прагнення інших працівників до економічного зростання компанії. Тому вкрай важливо для демократичної та правової держави налагодити правові інструменти захисту, збереження інформації, що становить комерційну таємницю, та відповідальність за її незаконне збирання, використання і розголошення. При цьому вдосконалення правового забезпечення захисту комерційної таємниці має відбуватися в напрямі адаптації українського законодавства до вищих стандартів ЄС.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. №322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. Дод. до № 50. Ст. 375.
2. Проект Трудового кодексу України (реєстр. №1658, текст доопрацьований від 20.05.2015 р.). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.
3. Господарський кодекс України: Закон від 16.01.2003 р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.
4. Трудове право України: Академічний курс: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. / за ред. П.Д. Пилипенка. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2006. 544 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 896 с.
6. Большой энциклопедический словарь: в 2-х т. / гл. ред. А.М. Прохоров. Москва: Сов. энцикл., 1991. Т. 1. 862 с.
7. Большой юридический словарь / под ред.: А.Я. Сухарева, В.Д. Зорькина, В.Е. Крутских. Москва: ИНФРА-М, 1998. Т. VI. 790 с.
8. Кузнецова Х.С. Характеристика комерційної таємниці як інституту права. Наукові праці МАУП. 2010. Вип. 3(26). С. 201–208.
9. Интеллектуальная собственность в Украине: правовые основы и практика: в 4-х т. / под общ. ред. А.Д. Святоцкого. Киев: Ін Юре, 1999. Т. 3. 672 с.
10. Носік Ю.В. Зміни в правовому режимі комерційної таємниці за новим інформаційним законодавством України. П'ять цивілістичні читання, присвячені 85-річчю з Дня народження професора О.А. Підпригори (31 березня 2011 р.). Київ: ВПЦ «Київський університет», 2012. С. 172–177.
11. Жилинский С.Э. Предпринимательское право (правовая основа предпринимательской деятельности). Москва: Норма, 2007. 8-е изд., пересмотр. и доп. 944 с.
12. Гаврилов Э. К вопросу об охране коммерческой, служебной и личной тайны. Гражданско-правовые аспекты. Хоз-во и право. 2003. № 5. С. 28–34.
13. Юсупова Д. Комерційна таємниця як об'єкт трудових відносин: поняття та ознаки. Публічне право. 2013. № 2(10). С. 336–343.
14. Малышева Г. Коммерческая тайна в зеркале закона. Право и экономика. 1999. № 10. С. 20–24.